

P. H. NELDE/S. VANDERMEEREN/W.
WÖLCK: INTERKULTURELLE
MEHRSPRACHIGKEIT. EINE
KONTAKTLINGUISTISCHE
UMFRAGE IN FÜNFKIRCHEN

Napjainkban, a kisebbségi (nemzetiségi) témakör politikai és szaktudományos felértékelődésével, a kérdések újra-, ill. átfogalmazásával párhuzamosan a nemzetiségi (nyelv)oktatás is egyre jobban az érdeklődés homlokterébe kerül. Ennek tükrében külön is üdvözlendő a belga—amerikai szerzői team kötete, mely tudományos felmérése, adatgyűjtése és következtetési által hazai német nemzetiségi iskolágyünk koncepcionális megújításához kíván segítséget nyújtani.

Neldék Pécs város német—magyar kétnyelvűségének, valamint a nyelvekhez való viszonyulásnak a vizsgálatára vállalkoztak, azzal a továbbmunkáló célkitűzéssel, hogy az itt nyert adatok értékelésével és értelmezésével feltérképezzék a terepet egy olyan német—magyar kétnyelvű iskola-modell kialakításához, amely interkulturális megközelítésével gazdagítaná a nemzetiségi oktatásügyet.

Az Előszó és a Bevezetés röviden szól a munkálatok előtörténetéről, a kutatás tervezéséről, módszereiről, valamint távlatairól. Szomorúan konstataálhatjuk a szerzők — sajnos jogos — kritikai észrevételét, mely szerint hazánkban századunk második felének nyelvtanítás-politikája a fő oka „az egynyelvűség megdöbbentően magas fokának” (3. o.). Kifejezésre juttatják azon tapasztalatukat is, hogy az idegennyelvi oktatás nagy kommunikációs nehézségekkel kell szembenéznie, ha nem rendelkezik a magyar nyelv alapos ismeretével. Továbbá figyelmeztetnek bennünket: ezen állapot, tekintettel a mi nyelvemzetünk nagyságrendjére, nemcsak szokatlan Európában, hanem aggodalomra ad okot a szomszédos „(nyugat)európai” szomszédainkkal történő jobb kapcsolatokra való törekvéseinkben (4. o.).

Az első fejezet a nyelvi kontaktusok kutatásába és a magyarországi kisebbségi kérdéskörbe kalauzolja az olvasót. A második fejezet a kutatás eddigi állapotát összegzi: a téma szakirodalma alapján ismerteti a német mint anyanyelv helyzetét Magyarországon, és a hazai kétnyelvű oktatás problematikáját tárja elénk. Körültekintésre vall, hogy a mennyiségi szemléleten túl, a számadatok mögött meghúzódó valós helyzet bemutatása volt a cél; így szóba kerülnek a nemzetiségi nyelvmegőrzés és -művelés, valamint a nemzetiségi iskolágy akut problémái is.

A kötet centrális részét a negyedik fejezet képezi. A szerzők itt írják le tudományos felmérésüket. A vizsgálat azt hivatott felderíteni, hogy a pécsi németek a német nyelvet mennyire beszélik és használják aktívan, vagyis milyen mértékben vállalják anyanyelvüket. Az alkalmazott kérdőív a német nyelv iránti attitűdöt is mérni szándékozott. Mindezekből adódóan az elsődleges célcsoportot a

magyarországi németek (nemzetiségi szülők) alkották. Másodlagos célcsoportként német nemzetiségi középiskolásokat, egynyelvű magyar szülőket, továbbá „privilegizált tanúkat” (azaz többé-kevésbé vezető, mérvadó funkciót betöltő értelmiségieket) interjúváltak meg. Ez utóbbiaknak bizonyos közvetítő szerepük is lehet, mivel az ő nézeteik és beállítódásuk egy interkulturális koncepciójú két-, ill. többnyelvű oktatás szempontjából meghatározó jelentőséggel bírhatnak. A magyarországi németek célcsoportján belül csak olyanokat kérdeztek meg, akik ténylegesen rendelkeznek német nyelvismerettel. A kérdőívek — a fentieknek megfelelően — négy változatban készültek, valamennyi tartalmaz néhány demográfiai adatot (kor, nem, foglalkozás, iskolai végzettség), majd többnyire igennel/nemmel megválaszolható kérdéseket a német nyelvhasználatra (főleg annak tényére, kevésbé a gyakoriságára) vonatkozóan: pl. „*Tud-e az ön feleségel férje németül beszélni?*”, ill. „*Beszélnék-e önök német nyelven egymással?*”. A kötetben is bemutatott német és magyar kérdőíveket szerencsés lett volna nyelvileg előzetesen átnézetni, mivel itt-ott idegenszerű, ill. nehézkés megfogalmazásokat tartalmaz: pl. „*Van-e önök bilingual rokonaj ismerőse?*”. (A számtalan ékezetes, ill. elválasztási hiba remélhetőleg az eredetiben nem, csak itt — a computeres szövegszerkesztés tökéletlensége okán — jelentkezik!) Kardinálisabb az a pontatlanság, hogy a német és a magyar változat nem teljesen megegyezők. Néhol csak apróbb eltérésekről van szó, pl. mindjárt az elején, a szülők kérdőívén: a korábbi lakóhely vonatkozásában „*Wurde dort auch Deutsch gesprochen?*”, ill. „*Beszélt-e ön németül ott is?*”; ugyanazon a lapon azonban fontosabb, tartalmi különbségek is felfedezhetők, pl. „*Hören Sie manchmal deutschsprachige Sendungen im Radio/Fernsehen?*” [Hallgatja-e néha...], ill. „*Tudja-e ön a német nyelvű rádió-/TV adásokat fogni?*” Ugyanott marad még súlyosabb divergencia pl. a nyelvtudás fokának megítélésakor: „*gut in Verständnis und Ausdruck*” [jól értenek és beszélnek], ill. „*Mindest megértének és anyanyelvi szinten beszélnek*”, továbbá teljességgel hiányzik a magyar változatról a 3a kérdés. E kérdőív végén a megjegyzések is (ha nem ismerjük a német eredetit) rejtélyesek maradnak, pl. a „*német jelleg foka*” [a „*Deutschtumindize im Haus*” helyett] ill. „*beszélgetési attitűd*” [Sprachverhalten zu anderen]. Mivel egyes interjú-partnerek németül, mások magyarul válaszoltak, így a nyelvileg is tartalmilag is (részben) eltérő kérdésmegfogalmazások miatt kétségesnek látom a vizsgálat teljes homogenitását.

Az interjúkat 1990 szeptemberében a Brüsszeli Többnyelvűség-kutató Intézet vezetésével hat belga germanista, továbbá hat kétnyelvű helyi német nemzetiségi lakos végezte, egymással naponta változó párokat alkotva. A körkérdésekre Pécs hat különböző helyén került sor: mindenütt kb. 30 személy bevonásával. A meginterjúvolandókat véletlenszerűen, a telefonkönyv, német ajtónévtáblák, német egyesületek taglistái, valamint

szóbeli tájékozódás alapján választották ki. Így a vizsgálat a primér célcsoport vonatkozásában összesen 178 magyarországi német felnőltre, a másodlagos célcsoportokban 21 német nemzetiségi középiskolásra (valamennyien kétnyelvű iskola tanuló), 22 egyenlő magyarra és 26 ún. „személyiségre” terjedt ki.

A válaszok értékelése során — legalábbis a témában némileg járatos olvasónak — alapvetően új adat vagy összefüggés nem került napvilágra. Mégis némi örömmel és meglepéssel nyugtázhajtuk, hogy a kapott összkép igen pozitív és optimista. A vizsgálat szerint Pécsen van még számottevő németiség, bár „különösen nagy asszimilációs nyomás alatt áll” (119. o.). Mint valamennyiünk számára ismert, a nyelvtudás és a nyelvi viselkedés generációnként változó képet mutat: a fiatalabb korosztályok esetében folyamatosan csökken a némettudás és -nyelvhasználat foka. Szintén nem meglepő, de a témában kevésbé jártasak számára sajtós, nemek közötti különbségre is fény derült: különösen a hölgyekben nagyobb a hajlam a német nyelv megőrzésére, míg náluk a nyelvet tudók 43,4 százaléka beszél németül a házastársával, addig ez az arány a férfiaknál csak 25%. A továbbiakban szerteágazó adatokat kapunk a német nyelvtudás jellegére, fokára vonatkozóan, pl. hogy a németet beszélők 93,8 százaléka tud olvasni és 86,4 százaléka írni is e nyelven, hogy a többség (68,9%) az iskolában is tanult németül, s ez hasonló arányban igaz gyermekükre is. Sajátos és érdekes összefüggés mutatható ki a német nyelvhasználat és az iskolai végzettség között. Eszerint főként az alapfokú, de a felsőfokú végzettségűek is gyakrabban beszélnek gyermekükkel német anyanyelvükön. (Már korábbi belga és amerikai kísérletek is azt támasztották alá, hogy a nyelváltás és a kulturális asszimiláció leginkább a középrétegekre jellemző.)

A kötet célkitűzéséből adódóan központi szerepet jut a némethez mint oktatási nyelvhez való viszonyulás kérdésének. Valamennyi vizsgált célcsoport támogató véleményének adott hangot. Mindannyian hiányolják a többnyelvű iskolákat, és most különösen alkalmasnak ítélik a pillanatot új típusú németoktatás bevezetésére — mint a szerzők értelmezik — az interkulturális többnyelvűség koncepciója szerint. Ez azt jelentené, hogy mindkét nyelvben és kultúrában kiegyensúlyozott képzésre lenne szükség. Az igenlő és szimpatizáló válaszok között azonban egyes vélemények elgondolkodtatók lehetnek. Például arra a kérdésre, hogyan ité-

lik meg a kétnyelvű oktatás esélyeit, a 26 „személyiségből” ugyan mindössze ketten mondták, hogy rosszul, de közülük az egyik a pécsi egyetem német nemzetiségi tanszékének adjunktusa, a másik pedig egy kétnyelvű iskola igazgatóhelyettese, vagyis a meginterjúváltak közül éppen azok, akik a kérdésben elméleti szakértelemmel és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek. A „nagyon jó” esélyt látó három fő közül egyébként az egyik (a magyaron kívül más nyelvet nem beszélő) jogász, a másik pedig 1989-ig püspök volt... Az egyéb érintett válaszadók is zömében a „mérsékelt” jelzővel illették a várható esélyt, míg a nem-szakmabeliek azt „jónak” látják. Mindettől függetlenül az eredmények azt húzták alá, hogy a kétnyelvű oktatás iránt a németiség részéről határozott igény, az egyenlő magyarok felől pedig toleráns támogató szándék nyilvánul meg. Külföldi tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy a két nyelv és két kultúra egymásmellettsége a nemzeti kisebbségek esetében nem (az egyes kétkedők által hangoztatott) kulturális gyökértelenséget, a nemzeti identitás hiányát eredményezi, hanem a tudatosan e szemelben iskolázottat kisebb-ségek mindkét érintkezéskor ethnoszt és kultúrát mélyebben élik át, azokhoz való viszonyulásuk pozitívabb, más nyelvi és kulturális közösségekkel toleránsabbak és együttműködésre nagyobb készséget mutatnak, mint egynyelvű, egykultúrájú honfitársaik.

A kötetet bibliográfia, két térképvázlat, német—magyar, ill. magyar—német helynévszótár, valamint az ábrák jegyzéke zárja. A helynévszótár kapcsán az a kritikus megjegyzés mondható el, hogy az nem teljesen következetes, pl. a német—magyar részben *Hajós* német neve *Hajosch*, míg a magyar—német szerint *Heuers*, másrészt pedig magyarként tüntet fel (a történelmi Magyarország területén lévő) szlovák stb. városneveket, mint *Banska Bystrica* vagy *Levoča*.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy a kötet bár „blickfangos” címében túl sokat ígérő (helyesebb lett volna az alcímet választani főcímmel), szándékában, indítatásában feltétlenül előremutató munka. A jövőre nézve azt kívánjuk, hogy megállapításai alapján minél előbb valósuljanak meg az interkulturális megközelítésű német nemzetiségi iskolamodell, hiszen e tekintetben már a 24. órában vagyunk...

München: Verlag Südostdeutschen Kulturwerk 1991., 155 p.

DR. FÖLDES CSABA